

Wstęp

Celem pracy jest analiza społecznych ról sędziów rodzinnych. Prezentowana praca jest monografią ról społecznych grupy zawodowej sędziów rodzinnych, przedstawioną w ujęciu socjologicznym. Analiza tej problematyki jest bardzo istotna, ze względu na fakt, iż sędziowie rodzinni wykonują szczególny zawód zaufania publicznego. Odgrywanie roli sędziego rodzinnego związane jest z zaufaniem pozycyjnym, kierowanym do określonych ról społecznych i zawodów bez względu na to, kto je konkretnie odgrywa lub wykonuje. Każdy, kto pełni rolę obdarzoną zaufaniem społecznym, posiada z tego tytułu pewien wstępny „kredyt zaufania”, niezależny od jego przymiotów osobistych¹.

Celem pracy jest również ustalenie, które z tych ról sędziowie odgrywają. Rola społeczna jest jednym z kluczowych pojęć teorii socjologicznej. Odzwierciedla społeczne oczekiwania przypisane poszczególnym statusom lub pozycjom społecznym. Rozważania na temat roli spotyka się w dorobku przedstawicieli różnych orientacji teoretycznych. Teoria ról społecznych Floriana Znanieckiego stanowiła punkt wyjścia analizy teoretycznej oraz projektowania badań własnych. W ujęciu Znanieckiego rola społeczna jest rozumiana jako dynamiczny wzór pochodzący ze środowiska otaczającego jednostkę, uwarunkowany przez system normatywnych stosunków występujących na linii jednostka – środowisko społeczne. Wzór ten jest szkieletem na podstawie którego jednostka buduje swoją indywidualną rolę, w oparciu o dążności osobotwórcze. Oznacza to, że z jednej strony rola społeczna jako pewien zewnętrzny wzór kształtuje jednostkę, a z drugiej strony cechy i predyspozycje psychiczne w jakie wyposażona jest jednostka, wpływają na

¹ P. Sztompka: *Socjologia*, Kraków: Wydawnictwo Znak, 2006, s. 312.

pełnioną przez nią rolę. Koncepcja Znanięckiego stanowiła podstawę analizy roli społecznej sędziego rodzinnego.

U podłoża koncepcji wyodrębnienia sądów rodzinnych z zakresu sądownictwa powszechnego legła idea, aby sprawy rodziny były rozpatrywane nie tylko przez jeden sąd, ale nawet przez jednego sędziego. Udział sędziego w kształtowaniu stosunków rodzinnych znany był już w starożytności. Polegał on na nieprocesowym legalizowaniu niektórych czynności prawnych oraz roztaczaniu opieki nad małoletnimi. W Polsce wydziały karne dla nieletnich utworzono w 1949 roku. W 1978 roku zastąpiły je wydziały rodzinne i nieletnich, określane mianem sądów rodzinnych. Ich wyodrębnienie stanowiło przełom w funkcjonowaniu sądownictwa powszechnego.

Zważywszy na wagę i specyfikę problemów, jakimi zajmują się sędziowie rodinni, można wnioskować o ich szczególnych predyspozycjach i kwalifikacjach. Sędziowie rodinni powinni mieć odpowiednią wiedzę z zakresu psychologii, socjologii i pedagogiki. Sprawy pozostające w ich kompetencji powodują, że pełnione przez nich role społeczne można rozpatrywać w wielu aspektach. Zakres pracy obejmuje socjologiczną i prawną analizę procesu kształtowania ról społecznych pełnionych przez nich.

Podjęmując się powyższej analizy, należało zbadać, jaka jest opinia sędziów rodzinnych na temat zadanych im ról. Ich pozycja jest szczególna, gdyż orzekają oni o problemach daleko wykraczających poza ramy prawe, ingerują w sprawy dotyczące życia rodzinnego, a wydawane przez nich orzeczenia często dotyczą losu dzieci – osób, które nie mogą same o sobie decydować. Punktem wyjścia dla podjętych badań empirycznych były wnioski wynikające z przeprowadzonej analizy teoretycznej. Pozwoliła ona na stworzenie katalogu ról społecznych, które sędziowie rodinni powinni pełnić w świetle obowiązujących przepisów. Na jej podstawie podjęto również wstępną próbę ustalenia, jak role te są realizowane w praktyce.

Analiza teoretyczna została przeprowadzona w oparciu o różnorodne źródła. Wykorzystano w niej literaturę przedmiotu, akty prawne oraz wtórną analizę badań przeprowadzonych w Polsce w latach 1978–2005. Trzeba podkreślić, że żaden z dotychczas realizowanych projektów badawczych nie dotyczył wyłącznie zagadnienia roli społecznej sędziego rodzinnego. Dotychczas zgromadzony materiał – zarówno teoretyczny

jak i empiryczny – potraktowano jako materiał wstępny, pozwalający na poszukiwanie obszarów badawczych oraz postawienie pytań badawczych weryfikowanych w toku badań własnych. Zebrany dotąd materiał źródłowy umożliwił przyjęcie określonych założeń i formułowanie cząstkowych wniosków przed przystąpieniem do własnych badań terenowych.

W gromadzeniu materiału badawczego zdecydowano się na wykorzystanie techniki indywidualnego wywiadu pogłębionego. Wybór ten został podyktowany przekonaniem, że ten sposób pozwoli poznać przekonania i opinie badanych. Badania własne miały charakter analizy jakościowej. Badaniami tego rodzaju obejmuje się niewielką liczbę badanych osób, ich wyniki nie są reprezentatywne dla szerszej populacji, na ich podstawie nie można przeprowadzać wnioskowania statystycznego. Dane jakościowe posiadają wiele zalet – takich jak bogactwo i całościowość, co powoduje, iż są one wykorzystywane do badania życia społecznego. W odróżnieniu od wyników badań ilościowych, nie stanowią kompletnego zestawu kategorii analitycznych, dlatego poddawane są analizie, której kierunek zależy od celu badań.

Pierwszy rozdział pracy obejmuje analizę wybranych koncepcji teoretycznych – Floriana Znanieckiego, Roberta Mertona, Ervinga Goffmana, Ralpa Lintona oraz Ralpa H. Turnera. Ponadto w rozdziale pierwszym znajduje się uzasadnienie wyboru teorii poddanych analizie oraz przedstawione są płynące z niej wnioski.

Rozdział drugi to studium społeczno-historyczne kształtowania roli sędziego rodzinnego. Przybliżenie podstawowych zagadnień dotyczących porównawczych podstaw wymiaru sprawiedliwości i władzy sądowniczej jest niezbędne dla odtworzenia roli sędziego rodzinnego oraz specyfiki sądownictwa rodzinnego. Rozdział drugi przedstawia ponadto genezę tego sądownictwa na świecie oraz jego rozwój w Polsce. Szczególna uwaga poświęcona jest powołaniu sądu rodzinnego jako sądu o szczególnych kompetencjach oraz kwestii krystalizowania się roli przypisywanej sędziemu.

Trzeci rozdział pracy poświęcony jest analizie ról społecznych współcześnie przypisanych sędziom rodzinnym w Polsce. Role scharakteryzowane w tym rozdziale odtworzono na podstawie literatury przedmiotu, aktów prawnych oraz analizy materiałów badawczych.

Czwarty rozdział zawiera analizę wyników badań własnych dotyczących społecznych ról sędziów rodzinnych. W ramach badań przeprowa-

dzono 40 wywiadów pogłębionych. Wyniki badań własnych oraz sformułowane na ich podstawie rekomendacje, mogą zostać wykorzystane w przygotowaniu reformy systemu sądownictwa rodzinnego oraz zmian dotyczących kształcenia sędziów rodzinnych. Pracę kończy podsumowanie najistotniejszych zagadnień opisanych i zdiagnozowanych w jej toku.